

UDK: 316.73:050(497.5)“2013/2017“

Pregledni rad

Primljeno 12. prosinca 2017.

Globalizacija, integracija i multikulturalizam: interdisciplinarni pristup

MIRELA HOLY

Veleučilište VERN¹

mirela.holy@vern.hr

Globalizacija je kompleksan fenomen koji u velikoj mjeri utječe na suvremeno društvo. Globalizaciju se interpretira ne samo kao paradigmu stvaranja zajedničkog svjetskog tržišta, već i iz pozicije kulturne i ideološke stvarnosti (Čečuk 2002). Hrvatska je kao 28. članica Europske unije u posljednjih dvadesetak godina pod snažnim utjecajem integracijskih procesa. Moto Europske unije od 2000. godine jest „Ujedinjena u raznolikosti“, čiji je smisao integracija svih Europljana u EU shvaćenu kao „zajednicu za mir i blagostanje obogaćenu pritom različitošću kultura, tradicija i jezika“. Ideja integracije povezana je s multikulturalizmom. Društvene znanosti danas su kontekstualizirane globalizacijom, integracijom i multikulturalizmom kao sveprisutnim društvenim procesima. U koliko su se mjeri hrvatski stručni i znanstveni članci iz područja društvenih i humanističkih znanosti od 2013. godine bavili integrativnim, globalizacijskim i multikulturalnim procesima i njihovim međuodnosom te jesu li pri tome primjenjivali interdisciplinarnu znanstvenu pristupe tema je koju istražuje ovaj rad.

Ključne riječi: globalizacija, integracija, multikulturalizam, društvene i humanističke znanosti

1. Uvod

„Znanost nije dovoljna. Da bismo bolje shvatili ljudsku maštu, stvaralaštvo i motivaciju, moramo priteći umjetnosti. Bez književnoga, likovnog i glazbenog iskustva ne bismo razumjeli svakidašnji ljudski govor i čovjeka samog. [...] Razmišljanja o društvu ne mogu se odvojiti od prirodoslovlja, a i ono se ne može odvojiti od povijesnih tijekova. Ne radi se samo o kontemplacijama nego i o moralnom i političkom stavu. Kao što je cijela povijest išla, tako će organski i naša razmatranja završiti u filozofiji humanizma. Od Erazma Rotterdamskog i Marka Antonija do današnjih mirotvoraca i ekologa vodi strmina s vrlo različitim ponorima i grebenima, ali su stanovite težnje za slobodom, ljepotom, jednakošću i pravednošću zadržale svoj izvorni, ljudski impetus. Uzdići ta humanistička načela iz cjelokupne znanosti i umjetnosti – glavni je cilj ove filozofije.“

Ivan Supek, predgovor knjige *Filozofija, znanost i humanizam*

Nakon renesanse koja je kao ideal postavila univerzalnog čovjeka (*Homo universalis*) širokog znanja i erudicije, dobro upućenog u filozofiju, povijest, umjetnost, ali i u prirodne i tehničke znanosti, nastupilo je razdoblje racionalizma i prosvjetiteljstva u kojem se počinju razvijati mnoge moderne znanstvene discipline ili pak preteče tih disciplina. Od 17. stoljeća do danas, iz stoljeća u stoljeće se sa sve većom progresijom i sa sve bržom dinamikom povećavao broj znanstvenih disciplina, a znanja su postajala sve specijaliziranija, segmentiranija i fragmentarnija. Paralelno s procesom specijalizacije i fragmentacije znanosti u Europi koincidira stvaranje modernih nacionalnih država što je obrnuto proporcionalni proces fragmentaciji znanosti jer dolazi do društveno političke homogenizacije po nacionalnoj osi. Fragmentacija znanstvenih disciplina koja se posebno intenzivirala od 20. stoljeća za posljedicu je imala gubitak cjelovite slike, holističkog sagledavanja problema i stvarnosti. Iako je za društvene i humanističke znanosti važan holistički pristup, spomenuta fragmentacija, segmentacija i specijalizacija postala je trend ne samo u prirodnim i tehničkim disciplinama, već i u humanističkim i društvenim znanostima.

Suvremenost je u društvenom smislu izrazito obilježena fenomenom globalizacije kojim svijet postaje jedinstven prostor, a globalizacija se može interpretirati kao globalni proces integracije u ekonomsko-financijskom, kulturalnom, tehnološkom i komunikacijskom smislu. Kulturalna integracija se snažno oslanja na ideju multikulturalizma shvaćenog kao srednji put između segregacijskog i asimilacijskog odnosa između većinske i manjinskih kultura. Društveni fenomeni kojima svjedočimo, a koji se manifestiraju kao globalizacijski i integracijski, na prvi su pogled suprotni trendovima stvaranja i jačanja nacionalnih država koji su bili prisutni od razdoblja racionalizma, a koje je u području znanosti obilježila specijalizacija i fragmentacija. S druge se pak strane mogu sagledavati kao logični nastavak procesa društvene homogenizacije koji je započeo stvaranjem modernih, nacionalnih država iz nekadašnjih gradova država i pokrajina. No, čak i ako se prihvati takav pristup fenomenu globalizacije, neosporna je činjenica da su procesi globalizacije i integracije promijenili društvo. S obzirom na promijenjene društvene okolnosti, ovaj rad istražuje koliko i kako su fenomeni globalizacije, integracije i multikulturalizma obrađeni u hrvatskim znanstvenim i stručnim člancima iz područja društvenih i humanističkih znanosti od 2013. godine kada je Hrvatska postala članicom Europske unije. Članak istražuje jesu li u stručnoj i znanstvenoj obradi fenomena integracijskih i

globalizacijskih procesa primjenjivani interdisciplinarni pristupi, je li ova tema obrađivana na cjeloviti / holistički način, ili je vidljiva daljnja fragmentacija i segmentacija stručnih i znanstvenih istraživanja.

Članak je strukturiran u šest poglavlja. U uvodu se objašnjava tema i struktura rada, u drugom poglavlju se objašnjavaju pojmovi globalizacije, integracije i multikulturalizma. U trećem poglavlju se objašnjavaju predmet, problem, ciljevi, istraživačka pitanja i metodologija istraživanja. U četvrtom poglavlju predstavljaju se rezultati provedenog istraživanja, u petom poglavlju je rasprava, a u šestom poglavlju se daje zaključak.

2. Teorijski pregled: globalizacija, integracija i multikulturalizam

Globalizacija je tema i predmet obrade tisuća znanstvenih i stručnih članaka i knjiga koje su objavljene u posljednjih pedesetak godina. Usprkos detaljnoj obradi ove teme iz različitih rakursa ni danas ne postoji opće prihvaćena definicija globalizacije. Al-Rodhan i Stoudmann (2006) su u sklopu teksta koji se bavi definicijama globalizacije priložili tablicu s čak 114 odabranih, u literaturi najprisutnijih definicija globalizacije i predložili sljedeću definiciju globalizacije: „Globalizacija je proces koji obuhvaća uzroke, smjer i posljedice transnacionalne i transkulturalne integracije čovjeka i ne-ljudskih aktivnosti.“ (2006: 3). Upozorili su kako globalizacija obuhvaća „ekonomsku integraciju; prijenos politika preko granica; prijenos znanja; kulturnu stabilnost; reprodukciju, odnose i diskurs moći“, no da se radi i o globalnom procesu, konceptu, revoluciji i „uspostavljanju globalnog tržišta bez socio-političke kontrole“ (Nikitin i Elliot, 2000, prema Al-Rodhan i Stoudmann, 2006: 3). U pokušaju uvođenja reda u teorijske pristupe određenju fenomena globalizacije, različiti teoretičari predlagali su različite podjele. Jednom od utjecajnijih pokazala se Heldova i McGrewova (2000) na (hiper)globaliste, skeptike i transformatore. Prema toj podjeli postoje: (1) globalisti koji fenomen globalizacije smatraju stvarnim fenomenom koji presudno transformira današnju ekonomiju čineći je sve manje ovisnom o nacionalnim državama; (2) skeptici koji smatraju da je fenomen globalizacije mit jer ne postoji savršeno integrirano globalno ekonomsko tržište (Held i McGrew, 2000: 2; Tadić, 2006: 52; Šimleša, 2008, Kaluđerović, 2009: 22) i (3) transformatori koji smatraju da je „globalizacija realan proces, ali istovremeno kompleksan i proturječan fenomen“ koji „pokreće i dinamizira socijalne, političke i ekonomske promjene“, „preobražava kako moderna društva tako i cjelokupan svjetski poredak“ (Kaluđerović, 2009: 24). Većina danas najutjecajnijih teoretičara globalizacije ubraja se u posljednju skupinu, dakle u transformatore. Iako skeptici upozoravaju kako globalizacija nije proizvod suvremenosti, Šimleša upozorava kako je „prilično redukcionistički svoditi globalizaciju samo na trgovinu ili ekonomske odnose“ (2008). No, čak i kada bi se globalizacija doista svodila samo na ekonomske efekte, današnji pokazatelji u smislu opsega, kompleksnosti, količine uključenih aktera (državnih i poslovnih) te „integracija financija, proizvodnje, usluga i investicija kao dijelova ekonomske globalizacije“ uvelike nadmašuje fenomene ekonomske globalizacije kakvi su bili zabilježeni u prošlosti (Cohen i Kennedy, 2000, prema Šimleša, 2008). Friedman (2003) ističe kako se današnja globalizacija ne razlikuje „samo u veličini; u nekim važnim elementima posve je druge vrste“. Naime, prethodne globalizacije izrasle su „iz pada cijena transporta“, odnosno ljudi su daleko brže i jeftinije mogli putovati „zahvaljujući izumu željeznice, parobroda i automobila“. No, današnja globalizacija temelji se „na padu telekomunikacijskih troškova - zahvaljujući mikročipovima, satelitima, optičkim vlaknima i internetu“ jer su „te nove tehnologije sposobne istkati još gušće satkan svijet“ omogućujući kompanijama da razne dijelove poslovnih procesa, „proizvodnje, istraživanja ili marketinga drže u raznim zemljama, a ipak ih pomoću računala i telekonferencija drže zajedno kao da se sve nalazi na jednom mjestu“. Zbog drastičnog

pada cijena IT komunikacija, danas je moguća gotovo besplatna komunikacija između najudaljenijih dijelova svijeta, i to ne samo državama i moćnim korporacijama, već i pojedincima. To je, prema Friedmanu, ključna razlika između prethodnih globalizacija i današnje globalizacije (2003: 13-14). Iako se globalizaciju u svakodnevnoj komunikaciji najčešće poistovjećuje s ekonomsko-financijskom i političkom globalizacijom, činjenica jest da je zametak ideje moderne globalizacije nastao u okviru komunikologije. Naime, McLuhan¹ je 1960. prvi upotrijebio izraz „globalno selo“ čime je upozorio da se svijet „smanjuje“ zbog novih komunikacijskih tehnologija. To „smanjivanje“ svijeta drastično je napredovalo od 60. godina 20. stoljeća sveprisutnom dominacijom Interneta u posljednjih dvadesetak godina. Stoga Barabási u knjizi *U mreži* opravdano tvrdi da „naša biološka egzistencija, naš socijalni svijet, ekonomija, vjerske tradicije pričaju uvjerljivu pripovijest o uzajamnoj povezanosti“ (2006: 13). Negirati ove činjenice znači poricati dominantna obilježja svijeta u kojem živimo, a taj svijet u prvom kvartalu 21. stoljeća jest nalik globalnom selu o kojem je pisao McLuhan. Castells u *Internet galaksiji* i trilogiji *Informacijsko doba: ekonomija, društvo i kultura* tvrdi kako je uloga informacijske tehnologije u suvremenosti potpuno jednaka ulozi koju je električna energija imala za industrijsku revoluciju, odnosno da je Internet „tkivo naših života“ (Castells, 2003: 11). Castells ekspanziju informacijsko-komunikacijskih tehnologija dovodi u poveznicu s propašću socijalističke ideologije u čemu se podudara s Fukuyamom koji propast socijalističkih režima proziva „krajem povijest“ jer je „liberalna politička misao ostala jedini i dominantni politički svjetonazor“ (Fukuyama, 1994, prema Lozina, 2006: 18).

Kada je riječ o glavnim preokupacijama teoretičara koji su se bavili temom globalizacije, može se izdvojiti nekoliko dominantnih tema: 1) političke implikacije, odnosno odnos globalizacije i nacionalne države; 2) gospodarske implikacije globalizacije, utjecaj globalizacije na globalne i nacionalne ekonomije i njihovi međudnosi i zavisnosti; 3) kulturne implikacije globalizacije, utjecaj globalizacije na većinske i manjinske kulture i transfer kultura i kulturnih praksi. Kod obrade većine ovih tema prisutan je pokušaj teoretičara da kompleksan fenomen globalizacije obrade na cjelovit, odnosno holistički način kojim bi se kroz jednu ideju ili jednu skupinu ideja objasnila kompleksnost fenomena globalizacije kao dominantne značajke današnjice kroz međusobno isprepletene političke, ekonomske i kulturalne posljedice. Prilikom razmatranja odnosa globalizacije i nacionalne države, odnosno političkih konzekvenci globalizacije na ideju nacionalne države Lozina (2006) pozivajući se na Kalanja (2001) upozorava kako je rasprava o globalizaciji iznjedrila neoliberalno, reformističko i radikalno stajalište. Neoliberali zagovaraju potiskivanje „regulacije i ukidanja državnih ograničenja koji sputavaju kretanje novca, dobara, usluga i kapitala“, drugim riječima traže „minimalnu državu“. Reformisti traže provedbu „političkih mjera za promicanje pozitivnih i suzbijanje negativnih potencijala kapitalizma“. Radikalisti nisu jedinstveni jer su jedni „za zaustavljanje globalizacije“, a drugi su „za globalizaciju na pretpostavkama kritičke raščlambe jednodimenzionalnog napretka“ (Kalanj, 2001: 203-218, prema Lozina, 2006: 19). Za Becka globalizacija su procesi „kojih je posljedica ta da transnacionalni akteri, njihove šanse za moć orijentacije, identitet i mreže potkopavaju nacionalne države i njihov suverenitet i međusobno se povezuju“ (Beck, 2003: 28). U knjizi *Moć protiv moći u doba globalizacije* Beck ističe kako je politički odgovor na globalizaciju kozmopolitiska država „koja se zasniva na načelu nacionalne indiferencije države i omogućuje suživot identiteta pomoću načela konstitucionalne tolerancije“ (Beck, 2004: 134). Za Becka državni suverenitet i globalizacija nisu nužno nepomirljivo suprotstavljeni jer se državama u globaliziranom društvu „otvaraju nove mogućnosti djelovanja“, posebice nužnost suradnje s drugim državama koja „može pojačati sposobnost djelovanja i sposobnost usmjeravanja pojedinih država“. Beck radi distinkciju između suverenosti i autonomije jer prema njemu „nacionalizam počiva na izjednačavanju suverenosti s

1 *The Global Village. Transformations in World Life and Media in the 21st Century*

autonomijom“ (Beck, 2004: 133). Smatra da ideji kozmopolitske države „odgovara borba za političku Europu, koja je više nego samo konglomerat nacionalnih država što u određenim razmacima navaljuju jedna na drugu“ (Beck, 2004: 139). I Stiglitz (2004) ističe rast utjecaja i važnosti globalnih političkih institucija i organizacija (Ujedinjeni narodi, Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka, Svjetska trgovinska organizacija) kao manifestaciju ekonomsko-političke globalizacije. Spomenute finansijsko-trgovinske međunarodne organizacije svojim uže definiranim ekonomskim aspektima globalizacije „izazivaju polemike, propisuju pravila, naređuju ili guraju odluke poput liberalizacije tržišta kapitala“ (Stiglitz, 2004: 30). Na sličan način i Europska unija ograničava „suverenost država članica u ekonomskoj, društvenoj i političkoj sferi“ (Abercrombie et al. 2008: 114). Teoretičari upravo u političkoj globalizaciji vide korijene problema slabljenja nacionalnih država, zagađenja i destrukcije okoliša, migracija, međuetničkih i međurasnih sukoba te napetosti između ljudskih i građanskih prava. Napetosti između lokalnoga i globalnoga dovele su do fenomena glocalizacije², odnosno globalizacije lokalnoga i lokalizacije globalnoga i tzv. hibridizacije, odnosno postupka standardizacije kulture ili, suprotno, povećane kulturne različitosti i s time povezane fragmentacije identiteta u procesu akomodacije i difuzije (Abercrombie et al. 2008: 114-115). Iako u teorijskom diskursu prevladavaju negativne interpretacije globalizacije, mnogi autori ne osporavaju pozitivne učinke globalizacije. Stiglitz, primjerice, smatra da se uspjeh istočne Azije temeljio na globalizaciji te da upravo globalizaciji treba zahvaliti na boljoj zdravstvenoj skrbi i na aktivnom svjetskom građanskom društvu „koje se bori za veći stupanj demokracije i više socijalne pravde“. Stiglitz problem ne pronalazi u globalizaciji, već „u načinu na koji se njome upravlja“ jer međunarodne institucije „često služe interesima naprednih industrijskih zemalja i posebnim interesima unutar tih zemalja, a ne stanovnicima zemalja u razvoju“ (2004: 239). Zbog toga Stiglitz predlaže reformu MMF-a i globalnoga finansijskog sustava te reformu Svjetske banke i pomoći za razvoj (254-271).

Za razliku od prethodnih teoretičara, Robertson (1992) u prvi plan stavlja kulturne aspekte globalizacije. Robertson se smatra začetnikom teorije globalizacije, a rođenje te teorije smješta se u 80' i 90' godine 20. stoljeća (Lončar, 2005: 92). Robertson (1992) unifikaciju globalnog vremena, širenje gregorijanskog kalendara, jačanje svjetskih religija, porast kulture ljudskih prava i globalnog sporta smatra upravo manifestacijama globalizacije. Nezaobilazna sociološka literatura prilikom razmatranja globalizacije su i djela Giddensa (2005) koji upozorava da su u prošlosti sociolozi poistovjećivali društvo s nacionalnom državom, ali su u današnjici potrebni novi sociološki koncepti koji omogućavaju razumijevanje postnacionalnog društva. Svijet globalizacije za Giddensa je „odbjegli svijet“³ koji se oteo ljudskoj kontroli, a proces kojem svjedočimo je ireverzibilan. Giddens analizira društvenu dihotomiju tzv. progresivnih i regresivnih snaga u odnosu prema globalizaciji koju vidi u preobrazbi tradicionalnih političkih i društvenih struktura (nacija, obitelj, tradicija) koje zove institucijskim ljušturama. Smatra da je pozitivna posljedica globalizacije detradicionalizacija, jačanje koncepta ravnopravnih seksualnih veza umjesto tradicionalnog i opresivnog braka, te nužnost jačanja demokracije putem „demokratiziranja demokracije“ uz pomoć civilnog društva usmjerenog prema razvijanju tolerancije.

Prethodno razmatranje globalizacije navodi na zaključak kako je globalizacija proces globalne integracije u području ekonomije i financija, komunikacija, kulture, politike i znanosti. Iako se društvene i humanističke znanosti, posebice sociologija, već dugo bave fenomenom društvene

2 Prema Friedmanu (u *Lexus i maslina*) glocalizacija je pozitivan fenomen jer podrazumijeva „spособnost neke kulture da kada se susretne s drugim snažnim kulturama prihvati utjecaje, koji se prirodno uklapaju u nju i mogu je na neki način obogatiti“ omogućava kulturi „da se odupre stvarima koje su joj uistinu strane i da na odgovarajući način razvrsta stvari u kojima se iako su drukčije, može uživati kao takvima“ (Friedman, 2003:242, Lozina, 2006: 22).

3 Giddens je ovaj termin posudio od antropologa Edmunda Leacha koji je 1967. godine održao radijska predavanja pod nazivom *Runaway World?*

integracije, u svakom slučaju daleko dulje no fenomenom globalizacije, činjenica jest da: (1) ne postoji unisono određenje pojma integracije u sociološkoj i srodnim disciplinama (Čaldarović, 2007: 23); te da se (2) termin integracija u suvremenoj literaturi sve češće pojavljuje u kontekstu europskih integracija, ili pak u kontekstu različitih pristupa kulturnim integracijama. Mrakovčić (2013: 1044) ističe kako „pitanje integracije društva zauzima važno mjesto u razvoju sociološke misli“ jer je zastupljeno i u sociološkoj tradiciji, ali i u okviru suvremenih socioloških teorija „te je neraskidivo povezano s problematikom društvenog razvoja i promjena“. Klasici sociologije su „o problemima integracije raspravljali u kontekstu pokušaja sprječavanja raspada zajednice i tradicionalnih oblika društvenog života“, primjerice Durkheim smatra kako društvene norme „reguliraju ponašanja pojedinaca“ i „osiguravaju povezivanje i integriranje različitih institucija i društva u cjelini“ (Durkheim prema Mrakovčić, 2013: 1044). Simmel pak smatra kako „forme društvenog djelovanja, a ne njihovi sadržaji predstavljaju temeljne odrednice društvenog života“, odnosno da „temelje procesa konstitucije i integracije društva treba tražiti u formama koje nastaju međusobnim odnosima i utjecajima aktera, a ne u (ne)usklađenosti sadržaja njegove normativne strukture“ (Simmel prema Mrakovčić, 2013: 1047). Weber je veliku pažnju posvetio sukobu interesa ili identiteta društvenih aktera ili grupa kao iznimno važnom elementu društvene integracije ili dezintegracije (Weber prema Mrakovčić, 2013: 1048-1050). Moderni sociolozi posvetili su veću pozornost definiranju pojma integracije pa Lockwood „uvodi distinkciju između systemske i socijalne dimenzije integracije“ (1964: 245 prema Mrakovčić, 2013: 1052) i „socijalnu integraciju određuje kao dimenziju društvenosti koja se tiče stupnja (ne)kooperativnosti ‘dijelova’ društvenog sustava“. Socijalna integracija je normativno rješavanje problema poretka usmjereno prema postizanju konsenzusa, solidarnosti ili kohezije. Systemska integracija podrazumijeva formalno uređenje odnosa među pojedincima i društvenim skupinama. Socijalna integracija se fokusira na odnos među akterima, a systemska integracija na odnose među dijelovima društvenih sustava (Mrakovčić, 2013). Iz prethodnih razmatranja može se zaključiti kako se pojam integracije u sociologiji i srodnim disciplinama aplicira ili na društvo u cjelini i/ili na odnos pojedinca i društva.

Iako je do sada bilo više pokušaja makro državno-društvenih integracija, najdalje je u integrativnim procesima otišla Europska unija. Jacoby i Meunier (2010) analiziraju odnos europskih integracijskih procesa (koje nazivaju regionalnom integracijom ili europeizacijom) i procesa globalizacije. Proces globalizacije se, smatraju, javlja u tandemu s regionalnom integracijom/europeizacijom te zaključuju kako odnos globalizacije i europskih integracija nije jednoznačan. Usprkos negativnim stavovima velikog broja europskih istraživača prema konceptu globalizacije, istraživanje Švicarskog instituta za istraživanje poslovnog ciklusa⁴ pokazalo je da prema 24 društvenih, ekonomskih i političkih kriterija Europa pokazuje daleko najviše apsolutne razine globaliziranosti od 122 analiziranih država svijeta. Primjerice, 2010. prvih 13 država na ljestvici globaliziranih bile su europske države, Kanada je bila 14., a Sjedinjene Američke Države (SAD) na 22. mjestu (Wade i Meunier, 2010: 356). Hrvatska je prema istom istraživanju 2017. ocijenjena kao država koja je više globalizirana od SAD-a⁵, a među prvih 20 država njih čak 18 su europske (izuzev Kanade na 11. i Singapura na 20. mjestu). Stoga Wade i Meunier zaključuju kako je Europa i stvarateljica i primateljica globalizacije. S jedne strane EU je stvorila vlastita pravila liberalizacije tržišta te potom oblikovala pravila globaliziranog tržišta prema tim pravilima kako bi maksimizirala koristi od globalizacije te je istovremeno štitila europske građane od najgorih efekata globalizacije. Prema suprotnom kutu gledanja, EU se ponaša poput transmisijskog pojasa globalizacije, čak i kao širiteljica globalizacije, a kombinirani efekti globalizacije

4 Swiss Institute for Business Cycle Research (<https://www.kof.ethz.ch/en/> pristup 26. lipnja 2017.)

5 Što je prilično kontradiktorno jer se upravo SAD smatraju izvoristom globalizacijskih procesa koji se u pejorativnom smislu u literaturi nazivaju i “amerikanizacija”, “mekdonaldizacija” (Lozina, 2006: 19)

i europeizacije doprinijeli su stvaranju današnje europske ekonomsko-socijalne slabosti, pa čak i nemoći (Wade i Meunier, 2010: 366). No, činjenica jest da globalizacija, baš kao i europski/regionalni integracijski procesi u značajnoj mjeri mijenjaju i utječu na europsko društvo u cjelini te da ti procesi u Europskoj uniji ne idu lako. Osim problema s (ponajviše ekonomskom i pravnom) integracijom novih država članica u koje se ubraja i Hrvatska, Europska unija se u posljednjih nekoliko godina, a posebice intenziviranjem migracija od sredine 2015. (kao još jednog od simptoma globalizacije), susreće s problemom integriranja migrantskih etničkih skupina. I prije no što je izbila izbjeglička kriza postalo je razvidno kako je prethodno opće prihvaćen koncept multikulturalizma u Europskoj uniji u ozbiljnoj krizi. Migracije su negativno eskalirale pitanje integracija neeuropskih etničkih zajednica pa su za političke elite velikog broja država članica EU-a umjesto humanitarnog i političkog pitanja postale sigurnosno pitanje. Iz toga je vidljivo da se problem migracija u Europi sekuritizirao, odnosno prošao je transformaciju od političkog u sigurnosno pitanje.

Ni ideja multikulturalizma nije jednoznačna, baš kao ni globalizacija i integracija. Mesić (2006) govori o multikulturalizmu u pozitivnom kontekstu, a uzroke društvenih tenzija među kulturama vidi u ograničenjima moralnog monizma iz čije se perspektive različitosti „nadaju kao devijacije od istinskih ljudskih standarda“ (Mesić, 2006: 21). Multikulturalizam je relativno novi pojam koji se „u svom aktualnom značenju pojavio početkom 1970-ih u Kanadi i potom u Australiji“ (Mesić, 2006: 68). Prema klasifikaciji Kongresne biblioteke u Washingtonu (1990) multikulturalizam je „uvjet u kojoj etničke, vjerske i kulturne grupe koegzistiraju unutar jednog društva“ (Mesić, 2006: 56). Multikulturalizam se sve donedavno odnosio na etnički različite grupe, da bi potom obuhvatio i vjerske zajednice, ali i grupe i pojedince koji su „kritični spram nekih središnjih načela ili vrednota prevladavajuće kulture, pa teže njenoj rekonstrukciji“ (Parekh prema Mesić 2006: 42). Teoretičari razlikuju liberalne, egalitarne i dijaloške teorije multikulturalizma (Gregurović, 2017). Kymlicka (2007), najpoznatiji teoretičar liberalnog multikulturalizma, dovodi u vezu razvoj i širenje liberalnog multikulturalizma na Zapadu s procesima „liberalizacije i demokratizacije društva i socijalnih politika“ koje su započete 60' 20. stoljeća poput liberalizacije tzv. reproduktivnih prava (pravo na pobačaj i kontracepciju), liberalizacije prava na razvod, ukidanja smrtne kazne, zabranjivanja rodne i vjerske diskriminacije te dekriminalizacije homoseksualnosti (Kymlicka, 2007: 97, prema Gregurović, 2017: 355-356). Uvođenjem tih prava društvo se liberaliziralo i sekulariziralo te omogućilo daljnje kreiranje prava pojedinaca i skupina koje ne čine glavni tok društva pa je Kymlicka uvjeren „da je upravo liberalni multikulturalizam najbolji način izgradnje pravednog i inkluzivnog društva“. Kymlicki je „osiguranje mogućnosti individualnog izbora“ važnije od obrane i zaštite kultura jer „pojedince stavlja ispred zajednice i stoga svoje shvaćanje multikulturalizma naziva liberalnim“ (Gregurović, 2017: 356). Za razliku od Kymlicke, Barry u knjizi *Kultura i jednakost: egalitarna kritika multikulturalizma* (2006) ističe kako je kod multikulturalizma riječ o modelu koji potencira razlike između grupa umjesto da potiče njihove sličnosti. Zbog toga, smatra Barry, multikulturalizam dugoročno štetno djeluje na društvo segmentirajući ga na nepovezane dijelove koji ne ulažu u zajednički društveni interes, a mogu dovesti i do gubitka osobne slobode članova koji iskorace izvan pravila i sustava vrijednosti (manjinske) zajednice. Multikulturalizam fetišizira različitosti što vodi u segregaciju uzduž rasnih, etničkih ili konfesionalnih linija, a posljedično potkopava i temeljna načela liberalne demokracije (Barry 2006: 243 prema Holy, 2016: 80). Parekh je u knjizi *Preispitivanje multikulturalizma: Kulturna raznolikost i politička teorija (Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory)* iznio dijalošku teoriju multikulturalizma u kojoj „središnje mjesto zauzima dijalog među kulturama koji treba biti institucionaliziran“ te predstavlja svojevrsan kompromis između teorije liberalnog i teorije egalitarnog multikulturalizma (Gregurović, 2017: 358). Inglis razlikuje tri modela multikulturalizma: a) asimilacija (*melting pot*, talionica naroda) znači potpunu inkorporaciju članova manjina u društvo te većim dijelom odbacivanje manjinske

kulture i prihvaćanje većinske kulture; b) diferencijacija ili segregacija znače odvajanje i izolaciju manjinske skupine od ostatka društva; c) multikulturalizam ili integracija priznaju legitimnost kulturne i socijalne različitosti manjinskih skupina te omogućavaju inkorporiranje ili integriranje manjinske grupe u društvo a da one ne izgube svoju kulturnu različitost (Inglis prema Mesić 2006: 38). Drugim riječima, multikulturalizam ili integrativni pristup predstavljaju svojevrsni srednji put, ili zlatnu sredinu između asimilacije ili segregacije manjina. U europskom se kontekstu sve donedavno multikulturalizam izjednačavao s modelom integracije manjinskih skupina, no EU političari sve više multikulturalizam interpretiraju kao asimilaciju manjinskih skupina što ukazuje na krizu koncepta multikulturalizma. Kriza multikulturalizma u Europi je eskalirala tijekom, a posebice od sredine 2015. kada je prema Europi krenuo veliki izbjeglički val s Bliskog istoka jer je EU bila nepripremljena za izbjegličku krizu što je pojačalo društvene tenzije, ksenofobiju, a posebice islamofobiju. Početkom tisućljeća Huysmans je upozorio da su Schengenski sporazumi i Dublinska konvencija pokazali da je proces europske integracije uključen u razvoj restriktivne migracijske politike i društvenog pozicioniranja migracija u sigurnosno pitanje, odnosno da su imigranti i tražitelji azila portretirani kao prijetnja za nacionalni identitet i socijalnu skrb (Huysmans, 2000: 751). Petnaest godina poslije pokazalo se kako je Huysmans bio u pravu jer je odgovor nekih europskih država na problem izbjegličkog vala (Mađarska, djelomično Italija, Španjolska i Grčka) bila sekuritizacija. Zemlje na Mediteranu bile su prve na udaru izbjegličke krize jer su tretirane kao koridor prema poželjnim destinacijama u EU-u, najviše prema Njemačkoj (441.900 registriranih tražitelja azila u 2015.) i Švedskoj (156.400 registriranih tražitelja azila u 2015.⁶). S obzirom na činjenicu da su migracije u Europskoj uniji postale pitanje sekuritizacije, sazrjelo je vrijeme da se društvene i humanističke znanosti uključe u nuđenje održivih rješenja. Kako bi se obranio moto Europske unije iz 2000. godine "Ujedinjena u raznolikosti"⁷ čiji je smisao integracija svih Europljana u EU-u shvaćenu kao „zajednicu za mir i blagostanje obogaćenu pritom različitostima kultura, tradicija i jezika“ nužno je ideju integracije proširiti na sve Europljane. Naime, u globaliziranoj Europi, građani Europe, odnosno Europljani, više nisu samo one etničke skupine (gens) koje su prije nekih dvjesto godina stvarale europske nacionalne države, već i pripadnici manjinskih etničkih skupina koji su kao ekonomski migranti ili tražitelji političkih azila postali novi, ali ravnopravni stanovnici Europe. Činjenica je da su države u Europi, za razliku od bivših kolonija Kanade, SAD-a i Australije, nastajale kao nacionalne države. Bivše kolonije nisu se razvijale kao nacionalne, već kao nadnacionalne multikulturne države u kojima nije, za razliku od europskih nacionalnih država, bio prisutan integrativni nacionalan element koji je ključan za stvaranje zajedničkog nacionalnog identiteta. Za suvremenu Europu, posebice s intenziviranjem migracijskih valova, postalo je izuzetno važno pitanje integracijskih procesa „drugih“ etničkih kultura u suvremeno europsko društvo. Model integracije, kao zlatna sredina između asimilacije i segregacije manjina, isticao se kao idealno rješenje koje nije zaživjelo u praksi. Razlog za to može se pronaći u specifičnim europskim povijesno-političkim razlozima. Sršen ističe da „u širim razmjerima multikulturalizam jest anglosaksonska politika SAD-a, Kanade i Australije“, a „različite povijesti država Novog svijeta i Europe jedan su od osnovnih razloga zašto model multikulturalizma Novoga svijeta ne uspijeva u europskim državama“ (Sršen, 2014: 112). Slično je i s odrednicama globalne kulture. Naime, nacije i nacionalne kulture imaju povijesni identitet ili je njihov identitet proizašao iz te povijesti, ali se globalna kultura „ne uspijeva povezati s nekim takvim povijesnim identitetom. Za razliku od nacionalnih kultura globalna kultura je kultura bez sjećanja“ (Čolić, 2004: 189) što u velikoj mjeri otežava stvaranje globalnog identiteta i globalne kulture.

6 UNHCR Global Trend Report 2015. str. 37 <https://s3.amazonaws.com/unhcrsharedmedia/2016/2016-06-20-global-trends/2016-06-14-Global-Trends-2015.pdf> (pristup 26.06.2017.)

7 https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/motto_hr (pristup 26.06.2017.)

3. Predmet, problem, ciljevi, istraživačka pitanja i metodologija istraživanja

Predmet istraživanja ovoga članka su znanstveni i stručni članci iz područja društvenih i humanističkih znanosti koji se bave temom globalizacijskih i integracijskih procesa te multikulturalizmom od ulaska Hrvatske u Europsku uniju, dakle od 2013. godine do danas, a koji se mogu pronaći putem Hrčka, portala koji okuplja hrvatske znanstvene i stručne časopise koji nude otvoreni pristup svojim radovima. Razlog korištenja Hrčkove baze u istraživanju jest u otvorenosti pristupa koji je podudaran s inicijalnom idejom članka o filozofiji humanizma i konzistentnosti istraživanja. Iako analizirani uzorak iz Hrčkove baze nije ukupan uzorak jer je u spomenutom razdoblju zasigurno objavljen veći broj članaka na ove teme od onih analiziranih, bez obzira na to relevantan je za ciljeve istraživanja. Problem istraživanja je slaba istraženost globalizacijskih i integracijskih procesa u hrvatskim znanstvenim i stručnim člancima iz područja društvenih i humanističkih znanosti u posljednje četiri godine te slaba primjena interdisciplinarnih istraživanja u obradi ove teme. Ciljevi istraživanja proizlaze iz prethodno navedenog predmeta i problema istraživanja, a radi se o sljedećim ciljevima:

- 1) Utvrditi koliko su se hrvatski stručni i znanstveni članci iz područja društvenih i humanističkih znanosti, a koji su dostupni u Hrčkovoj bazi, bavili temama globalizacije, integracije i multikulturalizma od ulaska Hrvatske u EU;
- 2) Utvrditi na koji su način globalizacijski i integracijski procesi obrađeni u prethodno spomenutim stručnim i znanstvenim člancima u spomenutom razdoblju;
- 3) Istražiti jesu li u obradi ovih tema korišteni interdisciplinarni pristupi i postoji li veza između fenomena globalizacije i integracije i znanstvene interdisciplinarnosti.

Istraživanje je provedeno metodom kvantitativne i kvalitativne analize sadržaja hrvatskih znanstvenih i stručnih članaka iz područja društvenih i humanističkih znanosti koji se bave temom globalizacije, integracije i multikulturalizma od ulaska Hrvatske u EU. U kvantitativnom dijelu istraživanja utvrđen je broj objavljenih članaka te analizirano koji su časopisi objavljivali članke, tko su autori članaka, kakva je podjela radova prema vrsti radova (koliko i kojih znanstvenih i koliko stručnih), kakva je struktura prema godini objave i jeziku članaka te kakva je podjela članaka prema poljima znanosti. U kvalitativnom dijelu istraživanja analizirano je jesu li analizirani članci istovremeno obrađivali i povezivali teme globalizacije, integracije i multikulturalizma, jesu li u analiziranim člancima korištena interdisciplinarna istraživanja, te dovode li analizirani članci u direktnu vezu fenomene globalizacije i integracije i znanstvenu interdisciplinarnost.

4. Analiza članaka

Istraživanje je provedeno naprednim opcijama pretraživanja Hrčak baze, centralnog portala „koji na jednom mjestu okuplja hrvatske znanstvene i stručne časopise koji nude otvoreni pristup svojim radovima“⁸, upisivanjem ključnih riječi globalizacija, integracija, multikulturalizam u razdoblju od 2013. do prosinca 2017. godine. Pretraživanje je provedeno na svim u bazi ponuđenim člancima iz područja društvenih i humanističkih znanosti i to sljedećih vrsta radova: izvorni znanstveni članak, pregledni rad, kratko priopćenje, prethodno priopćenje i stručni rad. Ukupno je istraživanjem obuhvaćeno 93 članaka. Kvantitativni rezultati istraživanja su prikazani prema ključnim riječima pretraživanja u tablicama od 1. do 3.⁹

8 <https://hrcak.srce.hr/> (26.06.2017.)

Tablica 1. Kvantitativni rezultati istraživanja članka prema ključnoj riječi globalizacija

Broj članaka	36	
Podjela radova prema vrsti radova	Izvorni znanstveni članak [15] Pregledni rad [13] Prethodno priopćenje [5] Stručni rad [3]	
Broj članaka prema godini objave	2013 [12] 2014 [12] 2015 [7] 2016 [5]	
Broj članaka prema jeziku	hrvatski [29] engleski [10] francuski [1] njemački [1]	
Podjela članaka prema poljima znanosti	Ekonomija [12] Sociologija [11] Filozofija [10] Politologija [10] Pravo [6]	Teologija [6] Informacijske i komunikacijske znanosti [5] Povijest [4] Demografija [3] Psihologija [3]

Izvor: vlastito istraživanje studeni/prosinac 2017.

Tablica 2. Kvantitativni rezultati istraživanja članka prema ključnoj riječi integracija

Broj članaka	45	
Podjela radova prema vrsti radova	Izvorni znanstveni članak [18] Pregledni rad [14] Stručni rad [7] Prethodno priopćenje [6]	
Broj članaka prema godini objave	2013 [11] 2014 [9] 2015 [14]	2016 [6] 2017 [5]
Broj članaka prema jeziku	hrvatski [33] engleski [21] njemački [3]	francuski [1] slovenski [1]
Podjela članaka prema poljima znanosti	Edukacijsko-rehabilitacijske znanosti [15] Pedagogija [15] Ekonomija [14] Pravo [14] Sociologija [14]	Politologija [11] Etnologija i antropologija [8] Psihologija [8] Socijalne djelatnosti [8] Demografija [7]

Izvor: vlastito istraživanje studeni/prosinac 2017.

9 Zbroj autora je u pravilu veći od broja članaka jer mnogi članci imaju dva ili više autora. Zbroj članaka prema jeziku rada također može biti veći jer su neki članci objavljeni na dva ili više jezika. Isto tako zbroj članaka u kategoriji Podjela članaka prema poljima znanosti je u pravilu veći od ukupnog zbroja jer su mnogi članci navedeni kao interdisciplinarni, odnosno uvedeni pod više polja znanosti.

Tablica 3. Kvantitativni rezultati istraživanja članka prema ključnoj riječi multikulturalizam

Broj članaka	12
Podjela radova prema vrsti radova	Pregledni rad [6] Izvorni znanstveni članak [3] Prethodno priopćenje [2] Stručni rad [1]
Broj članaka prema godini objave	2013 [2] 2014 [4] 2015 [2] 2016 [3] 2017 [1]
Broj članaka prema jeziku	hrvatski [11] engleski [3] njemački [2]
Podjela članaka prema poljima znanosti	Ekonomija [3] Filozofija [3] Politologija [3] Edukacijsko-rehabilitacijske znanosti [2] Etnologija i antropologija [2] Integrativna bioetika (prirodne, tehničke, biomedicina i zdravstvo, biotehničke, društvene, humanističke znanosti) [2] Interdisciplinarnе humanističke znanosti [2] Pedagogija [2] Povijest [2] Pravo [2]

Izvor: vlastito istraživanje studeni/prosinac 2017.

Kvantitativno istraživanje znanstvenih i stručnih članaka iz područja društvenih i humanističkih znanosti s ključnim riječima globalizacija, integracija i multikulturalizam od 2013. do kraja 2017. godine uvedenih u Hrčkovoj bazi pokazalo je sljedeće:

- 1) Stručni i znanstveni članci iz područja društvenih i humanističkih znanosti bavili su se intenzivno temama globalizacije, integracije i multikulturalizma u razdoblju od ulaska Hrvatske u EU do kraja 2017. godine. Najveći broj članaka (45) bavio se temom integracije što ne iznenađuje ako se ima na umu činjenica recentnog ulaska Hrvatske u članstvo EU-a te da se pojam integracije u literaturi često dovodi u vezu s europskim integracijama. Broj članaka koji obrađuju globalizaciju je nešto manji (36) što također ne iznenađuje jer je tema globalizacije dominirala znanstvenom i stručnom literaturom od 90-ih godina prošlog stoljeća i u prvom desetljeću novog tisućljeća. Broj članaka s ključnom riječi multikulturalizam je najmanji (12) što donekle iznenađuje jer je multikulturalizam postao važna društvena i politička tema pokretanjem izbjegličkog vala 2015.
- 2) Pojedini časopisi poput: Tranzicije, Migracijskih i etničkih tema i Školskog vjesnika objavljivali su članke u sve tri kategorije. Članci se međusobno ne preklapaju što znači da nijedan nema kombinaciju dvije ili tri istraživane ključne riječi.

- 3) Nijedan autor u istraživanom razdoblju nije objavio članak u kojem se kao ključne riječi u isto vrijeme navode globalizacija, integracija i/ili multikulturalizam što ukazuje kako autori u obradi ovih tema nisu povezivali ove fenomene, ili ih barem nisu smatrali toliko važnima da ih uključe u ključne riječi. Jedna autorica, Sršen, pojavljuje se u dvije kategorije: globalizacija s jednim člankom i multikulturalizam s dva članka. Ona je, ujedno, i jedina autorica s tri članka. S po dva članka, ali u istoj kategoriji, pojavljuju se sljedeći autori: Jović (multikulturalizam); Glavaš; Mrakovčić; Zuliani i Špelić (integracija); te Babić Krešić i Jakovac (globalizacija). Analiza autora članaka ukazuje na internacionalni sastav autora članaka koji su objavljivali članke na teme globalizacije, integracije i multikulturalizma što može upućivati na interes stranih autora za ove teme, ali i otvorenost hrvatskih časopisa za objavu članaka koji obrađuju ove teme bez nužnog kontekstualiziranja Hrvatske.
- 4) Struktura članaka prema kategorizaciji radova je sljedeća: (1) izvorni znanstveni članak – ukupno 36 članaka; (2) pregledni rad – ukupno 33 članaka; (3) prethodno priopćenje – ukupno 13 članaka; te (4) stručni rad – ukupno 11 članaka. Dominiraju znanstveni radovi (izvorni znanstveni članak, prethodno priopćenje i pregledni rad) što je pokazatelj ambiciozne obrade ovih tema u hrvatskim časopisima.
- 5) Dinamika objavljivanja članaka prema godinama objave je sljedeća: 2013. je objavljeno 25 članaka; 2014. je, također, objavljeno 25 članaka; 2015. je objavljeno 23 članaka; 2016. je objavljeno 14 članaka; a 2017. je objavljeno šest (6) članaka. Ovakva dinamika objavljivanja radova ukazuje na pad interesa istraživača za teme globalizacije, integracije i multikulturalizma. Zanimljivo je da je najveći broj članaka s ključnom riječi integracija, njih 14, objavljen 2015. koja je bila izborna te godina u kojoj je izbila izbjeglička kriza.
- 6) Članci su objavljivani na hrvatskom (73), engleskom (34), njemačkom (6), francuskom (2) i slovenskom (1) jeziku. Jezična struktura članaka ukazuje na zaključak kako se hrvatski autori dominantno obraćaju domaćoj publici što ima negativan efekt na internalizaciju hrvatske znanosti, posebice kod tako kozmopolitskih tema poput globalizacije, integracije i multikulturalizma.
- 7) Struktura članaka prema poljima znanosti je sljedeća: ekonomija (29), sociologija (25), politologija (24), pravo (22), edukacijsko-rehabilitacijske znanosti (17), pedagogija (17), filozofija (13), psihologija (11), etnologija i antropologija (10), demografija (10), socijalne djelatnosti (8), povijest (6), teologija (6), informacijske i komunikacijske znanosti (5), integrativna bioetika (2), interdisciplinarne humanističke znanosti (2). S obzirom na činjenicu da je ukupan broj članaka 93, a da je zbroj detektiranih znanstvenih polja 207, ovaj rezultat može ukazivati na interdisciplinarna obilježja analiziranih članaka. Najveći broj članaka svrstan je u znanstvena polja ekonomije, sociologije, politologije i prava što ne iznenađuje jer je teorijski okvir pokazao kako su se upravo ove discipline najviše bavile temom globalizacije, integracija i multikulturalizma. Donekle iznenađuje da se etnološki i antropološki članci u spomenutom razdoblju nisu bavili temom globalizacije, kao i podatak da su više obrađivali temu integracija (8) no multikulturalizma (2).

U kvalitativnom dijelu analize sadržaja članaka istražene su: (1) teme koje su obradili predmetni članci; (2) načini na koji su obrađene; (3) zašto su tako obrađene te: (4) koji su oblici istraživanja primijenjeni u člancima. Što se tiče tema koje obrađuju članci one se mogu podijeliti u nekoliko različitih kategorija:

- 1) ekonomske posljedice globalizacije i integracija
- 2) identiteti, društvena integracija, vrijednosti i ideologija
- 3) obrazovna integracija
- 4) tehnološki aspekti globalizacije
- 5) teološki odgovori na probleme globalizacije i dezintegracije.

Najveći broj analiziranih članaka problematizirao je teme iz druge kategorije u koju su uvršteni članci o identitetima, društvenim integracijama, vrijednostima i ideologijama. Ova je kategorija, osim brojnosti članaka, i najšireg zahvata u smislu disciplina pa se tu nalaze sociološki, politološki, upravno-pravni, demografski, filozofski, kulturološki, kriminalistički, antropološki i etnološki tekstovi. U ovoj kategoriji članaka može se napraviti daljnja podjela na one koji se bave: (1) etičkim aspektima globalizacijskih i integracijskih procesa; (2) politikama identiteta i identitetima u uvjetima globalizacije i integracije, (3) političkim posljedicama globalizacijskih i integracijskih procesa; (4) utjecajem globalizacijskih i integracijskih procesa na društvene i humanističke znanosti. Članci u ovoj kategoriji, osim što primjenjuju interdisciplinarna istraživanja koristeći i razvijajući teoretske koncepte iz različitih društvenih i humanističkih disciplina, propituju i ulogu interdisciplinarnosti i transdisciplinarnosti u istraživanju fenomena globalizacije i integracije (Tafra, 2013). Po brojnosti članaka potom slijede prva i treća kategorija, tj. one koje se bave ekonomskim posljedicama globalizacije i integracija te obrazovnom integracijom. Dok se svi članci iz prve kategorije mogu potpuno tematski uklopiti u ideju ovog rada, kod članaka svrstanih u treću kategoriju (obrazovna integracija) mogu se pronaći tekstovi koji se tematski ne uklapaju u ideju ovog rada. To su, primjerice, članci koji se bave temom npr. integriranog kurikulumu, integriranog obrazovanja i senzorne integracije. U ovoj kategoriji članaka dominiraju sljedeće discipline: edukacijsko-rehabilitacijske znanosti, pedagogija i psihologija. U ovoj kategoriji tekstova manje su vidljiva interdisciplinarna istraživanja, no u kategoriji o identitetima, društvenim integracijama, vrijednostima i ideologijama. Slično je i s kategorijom koja obrađuje ekonomske posljedice globalizacije i integracija u kojoj su dominantno zastupljene gospodarske teme (ekonomija, financije, transport, turizam, poslovno planiranje, sport). U kategoriji tehnološki aspekti globalizacije nalaze se prilično raznorodni tekstovi koji propituju utjecaj informatičkih tehnologija na medije, javnu upravu, umjetnost i sustav obrazovanja. I u ovoj kategoriji može se zamijetiti prisutnost interdisciplinarnih istraživanja. U posljednju kategoriju, teološki odgovori na probleme globalizacije i dezintegracije, uvršteni su članci koji propituju fenomene globalizacije i dezintegracije iz pozicije vjerske etike te se u ovoj kategoriji nalaze teološki, filozofski i sociološki tekstovi koji nastoje dati holistički pogled na temu koju obrađuju.

Na temelju kvalitativne analize članaka može se zaključiti sljedeće:

- 1) Globalizacijski, integracijski i multikulturalni procesi obrađeni su na višedimenzionalan i multidisciplinarn način u stručnim i znanstvenim člancima u spomenutom razdoblju. U člancima je vidljiva prisutnost mnogobrojnih tema, perspektiva, pristupa, načina obrade i primijenjenih istraživanja. Teme variraju od ekonomskih, društvenih, tehnoloških, kulturalnih i teoloških posljedica globalizacije i integracije te na koji se način ovi procesi reflektiraju na osobne i kolektivne identitete, vrijednosti i ideologiju, a čak 18 članaka tematiziraju različite slučajeve integracije u području obrazovanja.
- 2) Transdisciplinirani pristupi najviše su prisutni kod članaka koji se bave multikulturalizmom jer osim kombinacije društvenih i humanističkih istraživanja u ovoj se kategoriji nalaze i članci svrstani u područje prirodnih, medicinskih i tehničkih znanosti. Gotovo svi analizirani članci ne ostaju unutar granica jedne discipline tako da je moguće zaključiti da su teme globalizacije,

integracije i multikulturalizma obrađene na interdisciplinarnan način, dominantno korištenjem više različitih društvenih ili humanističkih disciplina, ili pak kombinacijom društvenih i humanističkih disciplina, primjerice sociologije i etnologije / antropologije, ili sociologije i filozofije / teologije.

- 3) U kategoriji teoloških članaka (humanističke discipline), baš kao i kod onih uvrštenih u kategoriju identiteta, društvenih integracija, vrijednosti i ideologija najviše je zamjetan pokušaj holističkog sagledavanja teme koja se obrađuje, s time da je to u člancima iz druge kategorije činjeno i primjenom interdisciplinarnih istraživanja, odnosno kombinacijom teorijskih koncepata iz različitih disciplina, npr. društvenih i humanističkih. Samo jedan članak, onaj Tafre iz 2013. pod nazivom „Humanističke znanosti između neoliberalne globalizacije i kritike eurocentrizma“ u direktnu vezu dovodi fenomene globalizacije i integracije i znanstvenu interdisciplinarnost, odnosno naglašava kako „dekonstrukcijska zadaća novih humanističkih znanosti nije zamisliva bez permanentnih transgresija propisanih akademskih granica“ te je potrebna „nova filozofija sadašnjosti/povijesti kao holistički okvir za istraživanje simultanog razvoja kako kapitalizma, kolonijalizma i eurocentričnog svjetskog sustava, tako i temeljnih kategorija modernih humanističkih znanosti“ (Tafra, 2013: 411). Moguće je stoga zaključiti kako evidentno korištenje inter, multi i transdisciplinarnih pristupa ukazuje više na nesvjesni, no svjesni motiv autora članaka o tome da je ove teme potrebno obraditi kombinacijom različitih disciplina jer se na taj način može osigurati željena cjelovita / holistička perspektiva.

5. Rasprava

Analizom sadržaja znanstvenih i stručnih članaka koji su se bavili temama globalizacije, integracije i multikulturalizma u razdoblju između 2013. i 2017. godine, a objavljeni su u hrvatskim časopisima dostupnima u Hrčkovoj bazi utvrđeni su sljedeći odgovori na postavljena istraživačka pitanja, odnosno ciljeve istraživanja:

Ad 1)

Stručni i znanstveni članci iz područja društvenih i humanističkih znanosti bavili su se intenzivno temama globalizacije, integracije i multikulturalizma u istraživanom razdoblju na što upućuje broj objavljenih članaka – njih 93. Brojem dominiraju članci koji se bave temom integracije, njih 45, a razlog tome je recentni ulazak Hrvatske u članstvo EU te činjenica da se pojam integracije u literaturi često dovodi upravo u vezu s europskim integracijama. Slijede članci na temu globalizacije, njih 36. Razlog manjeg broja članaka na temu globalizacije u odnosu na one na temu integracije jest taj što je interes za globalizaciju splasnio u posljednjih nekoliko godina. Naime, globalizacija je kao tema istraživanja dominirala znanstvenom i stručnom literaturom od 90' godina prošlog stoljeća i u prvom desetljeću novog tisućljeća nakon čega je vidljiv pad interesa istraživača za ovu temu. Iako je multikulturalizam postao važna društvena i politička tema nakon pokretanja izbjegličkog vala 2015. godine, broj članaka na temu multikulturalizam je najmanji (12) što donekle iznenađuje imajući na umu da su teme integracije i multikulturalizma međusobno povezane.

Ad 2)

Nijedan istražen članak ne tematizira u isto vrijeme teme globalizacije, integracije i multikulturalizma što ukazuje kako autori u obradi ovih tema nisu povezivali ove fenomene, ili ih barem nisu smatrali toliko važnima da ih uključe u ključne riječi. Što se tiče načina na koji su obrađeni globalizacijski i integracijski procesi u istraženim člancima utvrđena je višedimenzionalnost i multidisciplinarnost koja je vidljiva iz prisutnosti mnogobrojnih tema, perspektiva, pristupa, načina obrade i primijenjenih

istraživanja. Kod članaka koji se mogu podvesti pod kategoriju teoloških, identitetskih ili ideoloških primjetan je očiti pokušaj holističkog sagledavanja teme koja se obrađuje.

Ad 3)

Članci iz druge kategorije koji se bave identitetima, društvenom integracijom, vrijednostima i ideologijom, daleko više od članaka iz ostalih kategorija primjenjuju interdisciplinarna istraživanja, odnosno kombinaciju teorijskih koncepata iz različitih disciplina. No, samo jedan članak u direktnu vezu dovodi fenomene globalizacije i integracije i znanstvenu interdisciplinarnost.

Zaključno, istraživanje sadržaja članaka je ukazalo na postojanje svijesti autora o povezanosti interdisciplinarnih pristupa istraživanjima fenomena globalizacije, integracije i multikulturalizma, no većina analiziranih članaka ove teme ipak nije obrađivala na cjeloviti / holistički način. U tom smislu može se zaključiti kako, globalizacijskim i integracijskim procesima usprkos, u Hrvatskoj ipak dominira trend daljnje fragmentacije i segmentacije stručnih i znanstvenih istraživanja. No, analizirani uzorak članaka je premali kako bi se na temelju tog uzorka mogao donijeti konačan zaključak prema kojem nije realno očekivati zaokret prema holističkoj transformaciji društvenih i humanističkih znanosti. Naime, tek će vrijeme i buduća istraživanja stvarno i pokazati hoće li društvena i humanistička istraživanja ići u pravcu holističkog pristupa ili u pravcu daljnje fragmentacije i segmentacije disciplina.

6. Zaključak

Mnogi članci i knjige koji obrađuju fenomene globalizacije i integracije ukazuju na nužnost interdisciplinarnih istraživanja kao pristupa kojim se može napraviti pozitivan zaokret nužan za cjelovito/holističko sagledavanje društva. Osim Tafre ovom su se temom početkom tisućljeća bavili i drugi hrvatski istraživači (Kalušerović, 2009: 27; Delić, 2006: 46; Lozina, 2006: 17). Kalušerović upozorava filozofe da u „spoznajama i uvidima“ o globalizaciji „ne idu ispod dostignutih civilizacijskih standarda etičko-moralne kulture“ te da bi „odgovarajući interdisciplinarni pristup, kao i svijest o odgovornosti“ trebao rezultirati „delikatnijim i odgovornijim odnosom samih filozofa prema mogućnostima vlastite discipline i značaju njenih učinaka“ jer će „rasplet spora oko dominantnog oblika globalizacije“ konačno „odlučiti na koji način će živjeti milijarde običnih ljudi na svijetu“ (27). Lozina se, slično Kalušeroviću, zalaže za interdisciplinarni pristup temi jer to „isključuje svaku jednostranost i možebitnu jednoznačnost“. Globalizacija je kompleksna pojava koja, prema Lozini, „zaslužuje tzv. holistički ili cjeloviti pristup“ (17). I Delić upozorava kako globalizacija „mijenja ili čak i ukida tradicionalno povučene granice između društvenih i humanističkih, pa čak (do neke mjere) i prirodnih disciplina, čineći pojam ‘Društva’, kao temeljni pojam društvenih znanosti ispražnjenim“ (Delić, 2006: 46).

Činjenica je da živimo u globaliziranom svijetu, a glavno obilježje globalizacije je pokušaj integracije suvremenog svijeta u svojevrsno „globalno selo“ koje dijeli zajedničko tržište, informacijsko-komunikacijski sustav, međunarodne političke institucije i kulturu. Ova, velikim dijelom potrošačka kultura društva spektakla (Debord, 1999) ima ideološku ulogu održanja globalnog kapitalističkog sustava, a najveća opasnost jest stvaranje monokulture koja podrazumijeva zatiranje i nestanak mnogobrojnih ljudskih kultura. Kao što je biološka raznolikost najveće bogatstvo svijeta prirode, tako je kulturna raznolikost najveće bogatstvo ljudskog društva. S obzirom da se društvene i humanističke znanosti bave društvom i ljudskim kulturama, njihovim sličnostima i razlikama, ove discipline ne mogu ignorirati globalizacijske i integracijske procese jer oni značajno utječu na društvo i kulture. U globalizacijskom kontekstu za ove je discipline iznimno važno da ne budu fragmentirane i

segmentirane na male elemente jednog fenomena bez pokušaja da ta saznanja uklope u širu, cjelovitu sliku te da od posebnog i karakterističnog dođu do onog opće ljudskog. U tome ovim disciplinama mogu pomoći inter, multi i transdisciplinarna istraživanja.

Život u globaliziranom svijetu pokazuje ambiciju prema asimilaciji kultura. S obzirom na činjenicu da ta ambicija izaziva otpore koji se manifestiraju kao paradoksi globalizacije, odnosno „sve veći nacionalizmi, polarizacije i razdvajanja“, dok „širina do koje je tehnološka revolucija utjecala na rast razumijevanja među narodima, ostaje otvoreno pitanje“ (Jagić i Vučetić, 2012: 21), teoretičari zagovaraju holistički pristup koji je, još od antike, obilježje humanističkih znanosti. Iako je „suvremena civilizacija pismenosti“ fragmentirala „naša znanja, sposobnosti, umijeća, umjetnosti, osjećaje – mozak“, na putu prema globalnom selu „pojavljuju se obrisi slike cjelovitosti, istovremeno projicirane iz obje hemisfere našega mozga“ (Alić, 2009: 60). Iako od razdoblja racionalizma i prosvjetiteljstva svjedočimo fragmentaciji i specijalizaciji mnogih znanstvenih disciplina, u okolnostima globalizacije, integracije i multikulturalizma, rasta nacionalizma, ksenofobije, mržnje prema drugom i različitom, nužno je uskrsnuće *Homo universalisa* i filozofije humanizma o kojem je pisao akademik Supek (1995). Naime, jedino nam holističko gledište može pomoći da sadašnju krizu pretvorimo u priliku za život u boljem svijetu u kojem se kulturne razlike ne zatiru, već poštuju uz istovremenu svijest da bez obzira na kulturne, vjerske i političke razlike svi dijelimo i univerzalne ljudske vrijednosti i istine. No, da bi se to dogodilo društvene i humanističke znanosti se trebaju prestati baviti same sobom i do najsitnijih fragmenata analizirati izdvojene fenomene bez sposobnosti da iz te analize dođu do sinteze i cjelovite slike. Trebaju se vratiti korijenima – istraživanju društvenih i kulturnih praksi, pronalaženju razloga razvoja takvih praksi, ulozi koju takve prakse imaju u kulturi i što nam te prakse govore o nama samima, što iz njih možemo naučiti kako bismo u budućnosti društvene i kulturne krize pretvarali u prilike. Globalizacija i integracijski procesi, naime, mogu biti odlična prilika da uz pomoć globalne krize svijet transformiramo u daleko bolje mjesto za život. Za to će biti potreban holistički pristup koji podrazumijeva interdisciplinarna istraživanja.

Bibliografija

- Al-Rodhan, N.R.F.; Stoudmann, G. (2006): *Definitions of Globalization: A Comprehensive Overview and a Proposed Definition*, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.472.4772&rep=rep1&type=pdf> (30. studeni 2017.)
- Abercrombie, N.; Hill, S. i Turner, B.S. (2008): *Rječnik sociologije*. Zagreb: Jesenski i Turk
- Alić, S. (2009): Globalno selo, *Filozofska istraživanja*, 113 (29/1): 51–61
- Barabási, A.L. (2006): *U mreži: Zašto je sve povezano i kako misliti mrežno u znanosti, poslovanju i svakodnevnom životu*, Zagreb: Jesenski i Turk
- Barry, B. (2006): *Kultura i jednakost: egalitarna kritika multikulturalizma*. Zagreb: Jesenski i Turk
- Beck, U. (2003): *Što je globalizacija?*, Zagreb: Vizura
- Beck, U. (2004): *Moć protiv moći u doba globalizacije*, Zagreb: Školska knjiga
- Castells, M. (2003): *Internet galaksija: razmišljanja o Internetu, poslovanju i društvu*, Zagreb: Jesenski i Turk
- Castells, M. (2003): *Kraj tisućljeća*, Zagreb: Golden marketing
- Castells, M. (2002): *Moć identiteta*, Zagreb: Golden marketing

- Castells, M. (2000): *Uspon umreženog društva*, Zagreb: Golden marketing
- Cohen, R. i Kennedy, P. (2000): *Global Sociology*, London: Macmillian Press Ltd.
- Čaldarović, O. (2007): Sociološki problem integracije, u: Sergejev, D. (ur.), *Hrvatska i Europa*, Zagreb: Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, 23-36
- Čečuk, A. (2002): *Financijska globalizacija*. Split: Graf form.
- Čolić, S. (2004): Globalizacija, kultura kapitalizma i globalna kultura. *Narodna umjetnost*, 41/2: 185-192
- Debord, G. (1999): *Društvo spektakla*. Zagreb: Arkzin
- Delić, Z. (2009): Globalizacija, moć i politika znanja: jedanaest antiteza o globalizaciji. *Filozofska istraživanja*, 113 (29/1): 31–50
- Durkheim, E. (1999): *Pravila sociološke metode*, Zagreb: Jesenski i Turk / Hrvatsko sociološko društvo
- Europska unija: *Moto Europske unije*, https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/motto_hr (26. studeni 2017.)
- Friedman, T.L. (2003): *Lexus i maslina*. Zagreb: Izvori
- Fukuyama, F. (1994): *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna nagrada
- Giddens, A. (2005): *Odbjegli svijet - kako globalizacija oblikuje naše živote*, Zagreb: Jesenski i Turk
- Giddens, A. (1984): *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Cambridge: Polity
- Held, D.; McGrew, A. (2000): *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate*. Cambridge: Polity Press
- Holy, M. (2016): Komuniciranje pod velom: Integracija versus asimilacija i segregacija, *Treća*, XVIII (1-2): 71-82
- Hrčak: *Napredna pretraga*, <https://hrcak.srce.hr/search/advanced/> (30. studeni 2017.)
- Huysmans, J. (2000): The European Union and the Securitization of Migration, *Journal of Common Market Studies*, 38(5): 751–77
- Jacoby, W. i Meunier. S. (2010): Europe and Globalization, *Research Agendas in EU Studies: Stalking the Elephant*. Palgrave Macmillan UK: 354-374
- Inglis, C. (1996): *Multiculturalism*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
- Jagić, S. i Vučetić, M. (2012): Globalizacijski procesi i kultura. *Acta Iadertina*, 9: 15-24
- Kalanj, R. (2001): Tri stajališta o globalizaciji, u: Meštrović, M. (ur.), *Globalizacija i njene refleksije u Hrvatskoj*, Zagreb: Ekonomski institut, 203-218
- Kaluđerović, Ž. (2009): Poimanje globalizacije, *Filozofska istraživanja*, 113 (29/1): 15–29
- KOF: *Index of Globalization 2017*. http://globalization.kof.ethz.ch/media/filer_public/2017/04/19/rankings_2017.pdf (26. lipnja 2017.)
- Kymlicka, W. (2003): *Multikulturalno građanstvo: liberalna teorija manjinskih prava*. Zagreb: Jesenski i Turk

- Kymlicka, W. (2007): *Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity*. Oxford: Oxford University Press
- Leach, E. (1967): *REITH LECTURES 1967: A Runaway World*, http://downloads.bbc.co.uk/rmhttp/radio4/transcripts/1967_reith6.pdf (30. studeni 2017)
- Lockwood, D. (1964): Social and System Integration, u: Zollschann, G.K. i Hirsch, W. (ur.), *Explorations in Social Change*, London: Routledge, 244-257
- Lončar, J. (2005): Globalizacija: pojam, nastanak i trendovi razvoja, *Geoadria*, 10/1: 91-104
- Lozina, D. (2006): Globalizacija i suverenitet nacionalne države, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 43(1): 17-41
- McLuhan, M. (1962): *The Gutenberg Galaxy: The making of typographic man*: London: Routledge & Kegan Paul
- Mesić, M. (2006): *Multikulturalizam*. Zagreb: Školska knjiga
- Mrakovčić, M. (2013): Doprinosi sociološke teorije konceptualizaciji (dez)integracije društva, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 34 (2): 1043-1072
- Nikitin, P. V. i Elliott, J. E. (2000): Freedom and the Market (An Analysis of the Anti-globalisation Movement from the Perspective of the Theoretical Foundation of the Evaluation of the Dynamics of Capitalism by Palanyi, Hayek and Keynes), *The Forum for Social Economics*, 1-16
- Parekh, B. (2000): *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*, Houndmills – Basingstoke – Hampshire – London: Macmillan Press Ltd.
- Parekh, B. (2008): *Nova politika identiteta*. Zagreb: Politička kultura
- Robertson, R. (1992): *Globalization – Social Theory and Global Culture*, London: Sage Publications
- Simmel, G. (2001): *Kontrapunkti kulture*, Zagreb: Jesenski i Turk / Hrvatsko sociološko društvo
- Sršen, A. i Bogeljić, M. (2014): Multikulturalizam u Europi danas – novi rascjepi granica identiteta i prava, *Međunarodne studije*, 14/1: 103-118
- Stiglitz, J. (2004): *Globalizacija i dvojbe koje izaziva*. Zagreb: Algoritam
- Supek, I. (1995): *Filozofija, znanost i humanizam*. Zagreb: Školska knjiga
- Šimleša, D. (2008): *Četvrti svjetski rat / drugačiji svijet je moguć!: globalni napad na život / priče iz našeg dvorišta*, <http://elektronick knjige.com/knjiga/simlesa-drazen/cetvrti-svjetski-rat/> (30. studeni 2017.)
- Tadić, T. (2006): Debata o globalizaciji: Globalisti, *Panoeconomicus*, 1: 51-63
- Tafra, A. (2013): Humanističke znanosti između neoliberalne globalizacije i kritike eurocentrizma, *Filozofska istraživanja*, 131 (33/3): 411-423
- UNHCR: *Global Trend Report 2015*. <https://s3.amazonaws.com/unhcrsharedmedia/2016/2016-06-20-global-trends/2016-06-14-Global-Trends-2015.pdf> (26. studeni 2017.)
- Wade, J. i Meunier, S. (2010): Europe and the management of globalization, *Journal of European Public Policy* (17/3): 299-317

Globalization, integration, multiculturalism: interdisciplinary approach

MIRELA HOLY

VERN' University of Applied Sciences

mirela.holy@vern.hr

Globalization is a highly complex and multifaceted phenomenon that has large influence on modern society. Globalization is today interpreted not only as a paradigm of the establishment of the common world market, but also from the position of cultural and ideological reality (Čečuk 2002). Croatia, as the 28th member of the European Union, has been under the strong influence of integration process over the last twenty years. The motto of EU since 2000 is "United in Diversity" and the meaning of this message is the integration of all Europeans into the EU "to work for peace and prosperity, while at the same time being enriched by the continent's many different cultures, traditions and languages". The idea of integration is strongly linked to the idea of multiculturalism. Social sciences and humanities are inevitably contextualized by globalization, integration and multiculturalism nowadays as the ubiquitous social processes. The topic that explores this paper is in what extent have Croatian professional and scientific articles from the field of social sciences and humanities processed integration, globalization and multiculturalism and their interrelationships, and whether they applied interdisciplinary scientific approaches in the period from 2013 till today.

Keywords: globalization, integration, multiculturalism, social and human sciences.